

Rudolf Ortega

EN DEFENSA DE LA LLENGUA

Discursos, manifestos i textos decisius
en la història del català

Pròleg de M. Teresa Cabré

QUE ES GRACIADAMENT
DES DE LE PERD
DES DE LE DIA EN DIA
SORT QUE EL
LLENGUATGE PARLAT
HA CONSERVAT
LA SABA
LI DEDICAM UN FILIAL RECORD I
LI GUARDAM ALMENYS UN REFUGI
RES IMPORTA
QUE EL CATALÀ
DETTERRAT DE
LES ESCOLES
ES LA LLENGUA CATALANA
NO SOLS PRÒPIA I VERDADERA LLENGUA
ES PRECISO NORMALIZAR RE
LA SITUACIÓN ACTUAL DE
LA LENGUA CATALANA
FER TOTS ELS
POSSIBLES PER
PUBLICAR EN
CATALÀ
PROU MERAVELLA
NO BASTARÀ PAS DE NO FER
L'OFICIALITAT
DE LA LLENGUA
CATALANA
QUE SIGUI
PROCLAMADA

© 2016 Rudolf Ortega

©2016 M. Teresa Cabré, pel pròleg

© 2016 Jordi Martín Lloret, per la traducció
de l'entrevista de *Le Monde* a l'abat Escarré

© 9 Grup Editorial, per l'edició
Angle Editorial
Muntaner, 200, àtic 8a · 08036 Barcelona
T. 93 363 08 23
www.angleeditorial.com
angle@angleeditorial.com

Primera edició: setembre de 2016

ISBN: 978-84-15307-23-5

DL B 16146-2016

Imprès a Romanyà Valls, SA

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre,
ni la seva incorporació a un sistema informàtic, ni la seva transmissió
en cap forma ni per cap mitjà, sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per gravació
o altres mètodes, sense el permís previ i per escrit dels titulars del copyright.

Rudolf Ortega

EN DEFENSA DE LA LLENGUA

**Discursos, manifestos i textos decisius
en la història del català**

Pròleg de M. Teresa Cabré

 Angle Editorial

Taula

PRÒLEG. Una història social a través del fil de la llengua,
per M. Teresa Cabré 9

Nota introductòria 15

DISCURSOS, MANIFESTOS I TEXTOS DECISIUS EN LA HISTÒRIA DEL CATALÀ

1. Instruccions per a l'ensenyança de Minyons,
Baldiri Rexach (1749) 21
2. Primer Memorial de Greuges (1760) 31
3. Gramàtica i apologia de la llengua catalana,
Josep Pau Ballot (1815) 39
4. Rubió i Ors i l'inici de la Renaixença (1841) 47
5. Discurs de Milà i Fontanals als Jocs Florals (1859) 57
6. Primer número de *Lo Gay Saber* (1868) 61
7. Segon Memorial de Greuges (1885) 65
8. Campanya lingüística de *L'Avenç* (1891) 77
9. Bases de Manresa (1892) 93
10. Discurs d'Àngel Guimerà a l'Ateneu Barcelonès
(1895) 105
11. Lletra de convit, Antoni M. Alcover (1901) 135
12. Elogi de la paraula, Joan Maragall (1903) 145
13. Primer Congrés Internacional de la Llengua
Catalana (1906) 159
14. Petició d'oficialitat de la Mancomunitat
de Catalunya (1916) 165
15. Missatge d'elogi dels intel·lectuals espanyols (1924) 171
16. Discurs de Pompeu Fabra als Jocs Florals (1934) 179

- 17. Discurs de Josep Carner als Jocs Florals de l'exili (1948) 191
- 18. Carta d'un grup d'universitaris (1956) 199
- 19. Manifest dels 100 (1960) 205
- 20. Campanya de les instàncies (1963) 209
- 21. Entrevista a l'abat Escarré a *Le Monde* (1963) 213
- 22. Suport fallit dels intel·lectuals espanyols (1964) 221
- 23. Campanya «Català a l'escola» (1969) 225
- 24. Manifest de Prada (1973) 229
- 25. Informe de l'Assemblea de Catalunya (1973) 237
- 26. Suport de la Real Academia de la Lengua (1975) 243
- 27. Declaració sobre la unitat de la llengua catalana (1978) 247
- 28. Manifest d'*Els Marges* (1979) 253
- 29. Campanya per la normalització lingüística (1980) 275
- 30. Crida a la Solidaritat (1981) 283
- 31. Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1986) 287
- 32. Manifest de l'Associació per a unes Noves Bases de Manresa (1997) 299
- 33. Declaració de l'IEC pel català a Europa (2002) 307
- 34. Discurs de Quim Monzó a la Fira de Frankfurt (2007) 315
- 35. Manifest «Català, llengua comuna» (2008) 323
- 36. Discurs de Joan Solà al Parlament de Catalunya (2009) 329

APÈNDIX. Fonts documentals 341

PRÒLEG

Una història social a través del fil de la llengua

La història social d'una llengua és una via important per conèixer tant les característiques més específiques del comportament de la societat que la parla com per seguir les convulsions per les quals ha passat al llarg dels segles.

Això és encara més evident si es tracta d'una societat la llengua de la qual no ha tingut una continuïtat ni estable ni saludable, com és el cas de la llengua catalana. Una història feta a partir d'un «voler ser» i no arribar-hi mai, d'un «demandar» i no obtenir resposta. Una història, en definitiva, feta de patrons que es van repetint cíclicament, gairebé, per no dir sempre, amb els mateixos esquemes.

Heu-nos doncs davant d'una història repetida: declaracions seguides de sol·licituds a les quals el poder central no fa cap cas; campanyes a favor d'unes idees i crides a la mobilització sense resultats gaire explícits; congressos internacionals d'alt nivell que no es tenen en compte; discursos emblemàtics de personalitats amb gran ressò social sense conseqüències; informes reivindicatius dels drets lingüístics més elementals sense cap reacció. En suma, un seguit de propostes, totes elles enraonades, que amb un mínim de voluntat i de respecte democràtic haurien hagut i encara haurien de tenir resposta... Aquesta és la nostra història, una histò-

ria que pot seguir-se perfectament seguint les vicissituds per què passa la llengua.

El llibre que teniu a les mans és un recull molt ben fet de textos de moments diferents de la història social de la llengua catalana. Prenent la llengua com el fil conductor, l'autor ha seleccionat textos sencers o fragments de textos que des del segle XVIII fins al XXI representen fites molt importants de la història sociolingüística i sociopolítica. Llengua i política, dos vessants indissolublement associats en la història social catalana, com veiem tot al llarg del recull.

El llibre s'obre amb dos textos del segle XVIII: les *Instruccions per a l'ensenyança de minyons* de Baldiri Rexach, publicat el 1749, i el primer Memorial de Greuges, de 1760.

Les *Instruccions* de Rexach són una sèrie de consells als mestres sobre el llegir i l'escriure i la importància de les llengües per accedir al coneixement. De totes les llengües, no només de la catalana. Es parla de la utilitat de les llengües des d'una visió pragmàtica i funcional i es defensa el coneixement del francès, l'italià, el llatí, el castellà i el català per cobrir l'espectre de les necessitats expressives i comunicatives del moment. I aquesta proposta, en un període d'imposició de la llengua castellana per part de la dinastia borbònica.

Lluny d'aquesta visió, el primer Memorial de Greuges de 1760 mostra una actitud reivindicativa en favor de la conservació de les institucions, l'administració i la llengua pròpies, i reclama un encaix satisfactori de les terres de la corona catalanoaragonesa en l'Estat que s'estava construint a partir del Decret de Nova Planta.

El segle XIX, i sobretot la segona meitat del segle, es condensa en vuit textos, que mostren el pas qualitatiu que determinarà la història posterior: l'activació i defensa del catalanisme polític amb l'inici de la Renaixença; l'aparició de la prime-

ra publicació periòdica en català (*Lo Gay Saber*), que poc més tard segueixen altres publicacions com la revista *L'Avenç*, el *Diari Català* i la premsa satírica, amb *La Campana de Gràcia* i *L'Esquella de la Torratxa*, i la crida a una utilització desacomplexada de la llengua a través de l'obra de Rubió i Ors (1841) i els discursos de Milà i Fontanals (1859) i més tard d'Àngel Guimerà (1895) i de Joan Maragall (1903). Els Jocs Florals havien de servir d'escenari principal de la llengua culta i propiciar la visibilitat del català literari a través de la poesia. L'Ateneu té també un paper important en l'avenç de la normalització de l'ús de la llengua, sobretot quan Guimerà hi fa, per primera vegada en català, el discurs inaugural del curs.

Aquesta floració d'iniciatives propicien la redacció el 1885 del segon Memorial de Greuges, en el qual s'exigeix al rei Alfons XII una descentralització administrativa i el reconeixement de la llengua pròpia. És la primera proposta política de descentralització administrativa, on per primer cop es parla de l'oficialitat del català i del seu ús normalitzat en l'interior del territori i en les relacions amb el poder central.

El llibre presenta a través de sis textos el període més fructífer de la història de la llengua: els anys que van des de començament del segle xx fins a la Guerra Civil, en el nucli del qual se situa el fet polític més important de la primera meitat del segle xx: la creació de la Mancomunitat de Catalunya, una proposta ambiciosa que determina sens dubte tota la història posterior i posa la llavor del que, si la història hagués tingut continuïtat, hauria pogut ser el primer Estat català. Però, un cop més, el poder central aigualeix les aspiracions de tot un poble.

Lingüísticament, aquesta primera meitat de segle és el període més intens d'estudi de la llengua catalana. És en aquest

període que es duu a terme la codificació formal del català i el seu reconeixement com a llengua de cultura apta per a tots els usos. L'elaboració de la normativa lingüística, en el context de l'Institut d'Estudis Catalans creat per Prat de la Riba el 1907 i la seva Secció Filològica (1911), i la intensa dedicació de Pompeu Fabra a la codificació de la llengua, donen pas a les *Normes ortogràfiques* (1913), la gramàtica normativa (1918) i el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932), les tres eines bàsiques de qualsevol llengua codificada. El Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, de 1906, n'havia estat la base científica i havia obert l'interès dels romanistes europeus per l'estudi del català.

Això no obstant, la Guerra Civil i el llarg període de dictadura fan retornar el poble català a un passat que ja havia viscut abans: la prohibició de l'ús públic i formal de la llengua i una destrucció sistemàtica de les institucions pròpies i de qualsevol manifestació cultural. El llibre de Rudolf Ortega recull d'aquest període tan estèril un sol text: el discurs de Josep Carner als Jocs Florals de l'exili el 1948. Probablement no n'hi ha cap altre de prou rellevant.

Des dels anys cinquanta, però, la història torna a revisar. La por cedeix pas a l'agosament, i comencen a sorgir progressivament iniciatives relacionades amb l'aspiració de retornar a l'ús normalitzat de la llengua. S'obre així un període en el qual reivindicar la llengua s'associa a la recuperació de les llibertats democràtiques. Sorgeixen progressivament manifestos i campanyes, crides i declaracions (campanya de les instàncies el 1963; «Català a l'escola» el 1969; el Manifest de Prada el 1973; l'informe de l'Assemblea de Catalunya el 1973; la *Declaració sobre la unitat de la llengua* el 1978; el Manifest d'*Els Marges* el 1979) que posen novament sobre la taula la voluntat de tot un poble d'assolir

la normalitat democràtica dins la qual la normalització de la llengua pròpia és un punt indiscutible.

La recuperació del govern de la Generalitat el 1978 i la Llei de normalització lingüística de 1983 suposen un període nou. Administració, organitzacions i societat civil treballant tots a l'una a favor de la llengua i la democràcia. És en aquests anys que es consoliden el model escolar d'immersió lingüística, la integració dels no catalanoparlants en la societat catalana d'acollida i la complicitat dels *altres catalans* en les reivindicacions lingüístiques.

El 1986 se celebra el Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana, aquest cop centrat en l'anàlisi de l'ús i el reconeixement de la unitat de la llengua, en un moment en què el pla de normalització lingüística ja estava en marxa.

I, d'aleshores ençà, podem veure a través del llibre com es van succeint declaracions i manifestos diversos a l'entorn del pol de la normalització: per a uns reeixida, per a d'altres mancada. Les mirades optimistes i pessimistes obren el debat sobre la normalització de la llengua en un nou context sociolingüístic (la diversitat cultural i lingüística causada per la incorporació de noves onades migratòries d'origen molt diversificat, amb les dificultats d'integrar aquests nous ciutadans a la societat i la llengua catalanes) i sobre el paper que el català hauria de tenir en els organismes europeus.

El llibre acaba amb el text que Joan Solà va llegir al Parlament de Catalunya, en el qual parla dels tres vessants de la mala salut de la llengua: el polític, el social i un tercer element nou en les declaracions i manifestos: el de la qualitat de la llengua i la seva pèrdua de genuïnitat. I llança el crit de «Plantem cara!».

Heus en aquest relat un tast del que trobem en l'obra de Rudolf Ortega. Dic un tast perquè, entre els textos que jo

he destacat, n'hi ha molts d'altres, també representatius, que introdueixen altres fets sobre la llengua. És un llibre que, en la meva opinió, més enllà de la idoneïtat i l'interès dels documents en si mateixos, té la virtut de proporcionar al lector una història social de la llengua catalana a través de textos representatius que la determinen, textos que no s'havien recopilat mai en un sol volum.

Teniu a les mans una obra ben feta, un recull encertat i uns comentaris que permeten embastar el discurs sobre els fets lingüístics i politicosocials i el context històric en què es donen. Una antologia de textos excel·lent, amb el títol *En defensa de la llengua*, que omple un buit en el panorama de les obres disponibles fins ara. Un llibre útil i necessari per entendre com es va repetint la història si la mirem d'una manera global.

I, des d'aquesta mirada, la història social catalana es pot llegir com un seguit de patrons repetitius que pivoten sobre la llengua: una història circular que esperem que algun dia trencarà els seus límits.

M. TERESA CABRÉ

Barcelona, maig del 2016

NOTA INTRODUCTÒRIA

No és la catalana una llengua per avorrir-se, ni de trajectòria plàcida. Els esdeveniments de tota condició que han marcat la seva història —les imposicions absolutistes, la subordinació forçada, la indiferència endògena, la persecució implacable, la reivindicació col·lectiva, la voluntat normalitzadora— han traçat una trajectòria senyalada per textos rellevants que han actuat de baules d'una cadena mai no trencada ni afeblida. Són aquests els textos que recull el present volum, una selecció representativa d'aquesta història singular que pretén acostar la veu de la defensa del català al lector d'avui, tot proposant la relectura d'uns documents que, per bé que són fruit cadascun del seu moment històric, poden ser interpretats sota un renovat focus de vigència.

Qualsevol selecció de textos és arbitrària i, per força, parcial. Provar de sintetitzar la història de la llengua catalana en un nombre tancat de documents que en dibuixin les línies mestres és, d'entrada, una tasca injusta, perquè pressuposa uns principis que facilitin la tria i serveixin de coartada moral i intel·lectual al curador. Si alguna cosa ha produït la llengua catalana en els darrers tres-cents anys han estat, precisament, documents apològètics de la més variada condició, de cartes personals a articles a l'exili, de discursos públics a textos legals,

de pasquins anònims a manifestos amb centenars de firmes. Tot sembla suggerir que, mentre no s'assoleixin unes condicions socials i polítiques suficients per al català, hi seguirà havent, en un registre o altre, qui en faci la defensa.

Els textos triats havien de ser, sobretot, rellevants pel que comportessin de revulsiu per a la llengua, o representatius d'una situació condicionada pels fets històrics. Són bàsicament articles, discursos i manifestos, també algun pròleg o fragment de llibre, en general signats per noms destacats en la història de la llengua i la literatura, però també documents col·lectius. I n'han quedat al marge, per bé que poden ser vistos igualment com vindicatius, els textos d'estricta codificació gramatical (pròlegs de gramàtiques i diccionaris, o les mateixes *Normes ortogràfiques*) i també documents legislatius i decrets, sens dubte decisius en els darrers trenta anys en el projecte de normalització lingüística. Els textos seleccionats havien de ser els de més contingut ideològic o emocional, a fi de resseguir, a través d'ells, la història de la reivindicació i mobilització per la llengua catalana.

Hi ha però mancances. Com dèiem, tota tria és injusta, i cal atribuir a la voluntat de fer una obra manejable que la selecció s'hagi aturat en trenta-sis textos. N'haurien pogut ser molts més. En primer lloc, perquè els documents recollits són produïts sobretot a Catalunya, tot buscant descriure la trajectòria de l'apologia de la llengua al Principat i evitant la temptació d'incloure textos de tot el domini lingüístic a mode testimonial; parafrasejant els autors del Manifest d'*Els Marges* a peu de pàgina, seria desitjable que hom aplegués textos similars dels altres territoris de parla catalana. I en segon lloc, perquè s'han evitat les redundàncies, tant d'autors com de temàtiques. Això ha deixat algunes joies al calaix. Valentí Almirall i Enric Prat de la Riba són autors de nombrosos articles i dis-

cursos, però aquí només estan representats al Memorial de Greuges de 1885 i a la petició d'oficialitat de la Mancomunitat. El discurs de Fabra als Jocs Florals ha eclipsat la carta que ell mateix va enviar als comerciants animant-los a emprar el català, i en la campanya «Català a l'escola» va ser determinant una instància promoguda per les diverses acadèmies que també ha estat omesa. Per no dir una de les respostes al *Manifiesto de los 2.300*, un article col·lectiu signat per noms tan rotunds com Rodoreda, Foix, Espriu, Pedroló, Oliver...

La transcripció dels textos ha obligat a fer-ne l'adaptació a la llengua actual, tenint en compte que tots els documents anteriors a 1913 són escrits amb ortografia prenortativa i resultava imprescindible fer-ne l'edició per tal d'apropar-los al lector. Això ha comportat alguna contradicció, com ara presentar documents que reclamen l'elaboració d'una normativa (la campanya de *L'Avenç*, per exemple) amb l'ortografia avui vigent, una llicència que esperem que el lector vegi amb complicitat. En tot cas, la necessària adaptació s'ha limitat a l'ortografia i la sintaxi (sobretot en els usos preposicionals, especialment la caiguda de preposició i l'escriptura de *a* davant de complement directe, i en els pronoms de relatiu), mentre que s'han conservat les particularitats de morfologia i lèxic, les quals mantenen l'aroma del català de l'època, amb interferències lèxiques incloses. Així mateix, s'han esmenat els usos avui considerats incorrectes de la puntuació (sobretot comes entre subjecte i verb, entre verb i objecte, i manca d'una coma en incisos) i s'han aplicat les convencions ortotipogràfiques modernes més acceptades (certs usos de majúscules i minúscules i de cursives). El propòsit que ha guiat l'adaptació dels textos ha estat sempre traslladar-los al lector d'avui en les millors condicions; el lector més exigent sempre podrà accedir a les fonts originals per mitjà de l'apèndix final.

El capítol d'agraïments no pot no anar encapçalat per Rosa Rey, editora d'Angle que va creure en un projecte que li va arribar en forma de mer correu electrònic i que ja acumulava algunes negatives. També d'Angle, a Joan Simon; amb tots dos vam anar avançant en la concreció de la selecció definitiva sense que l'increment d'imprescindibles amenacés la longitud de l'obra. Agraeixo a Isidor Marí la predisposició i col·laboració per definir l'índex definitiu; lamento que alguns dels seus suggeriments no hagin pogut tenir-hi cabuda, tot i ser igualment importants. A Mila Segarra, l'interès entusiasta i la revisió detallada de l'obra, amb valuosos comentaris sobre algunes imprecisions que gràcies a ella han pogut ser esmenades a temps. A Pau Vidal, a més de la revisió del text definitiu, agraeixo que hagi entès que la dedicació a aquest projecte hagi forçat l'espera en d'altres de conjunts.

La majoria dels textos són localitzables en fons públics, en alguns casos digitalitzats i altres de físics. D'aquests, destaquen la xarxa de biblioteques públiques, l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, l'arxiu d'Òmnium Cultural i la biblioteca i l'hemeroteca de la Universitat de Barcelona. He d'agrair a dues persones l'aportació de documentació: d'una banda Jordi Amat, que em va facilitar el text de la campanya de les instàncies i el manifest fallit dels intel·lectuals espanyols de 1964; i de l'altra Quim Monzó (per mediació de Magí Camps, a qui estenc l'agraïment), que em va proporcionar l'original del discurs de la Fira del Llibre de Frankfurt.

I, evidentment, agraeixo a M. Teresa Cabré l'aportació del pròleg que precedeix aquestes línies, emparaulat amb ella a corre-cuita quan el projecte tot just arrencava però acceptat sense reserves. Tot un regal.